

MÓRA FERENC GYERMEKSZEMLÉLETÉNEK NÉHÁNY FORRÁSA

Móra büszke tudatossággal így vallotta magát a gyermekek írójának: „Szívemben csak gyermekíró maradok én mindig, még mikor vezércikket írok is.” Ifjúsági alkotásai nem „melléktermékek”, nem a nagy művek alkotása közben, a pihenő órák idején keletkezett könnyed és felszínes írások, hanem „ihletből és alkotó kedvből” született művészi alkotások. Ritka írói teljesítmények. Móricz Zsigmond, saját gyermekei olvasmányélményeit vizsgálván, 1931-ben ezeket a sorokat vetette papírra: „És arra jöttem rá, hogy ezen a téren rettenetes visszaélések vannak. A gyermekeknek szánt irodalommal túlnyomórészt olyan írók foglalkoznak, akik kiszorultak a felnőttek számára való irodalomból. Milyen végzetes tévedése az emberiségnek. Gyermekek számára valóban csak a legnemesebb és a legbölcsebb íróknak volna szabad írni.” Móra a legnemesebb és legbölcsebb írók közül való volt.

Kevés magyar író műveiben jelenik meg annyi feledhetetlen gyermekarc, mint az övében. S kevesen tudták annyira belülről, részvétellel és szeretettel ábrázolni a mezítalás, egyinges falusi gyerekek örömtelen életét, mint ő.

Érdemes felfigyelnünk gyermekszemléletének legfontosabb forrásaira.

Az egyik forrást Móra *gyermekkorának gazdag élményvilágában* találjuk meg.

Közismert, hogy az író a szegénységgel és a szegényekkel is gyermekkorában jellemezte el magát. Evtizedek múltával is gyakran előbukkannak fájó gyermekkori élményei. Minden szeptemberben összeszorítja szívét annak a szomorú szeptembernek az emléke, amikor a szegénység szöges drótkerítése néhány hétre elzárta előle a tudományok paradicsomkertjét, az iskolát. Minden karácsonyeste visszatér hozzá a legfeledhetlenebb karácsonyi emlék, amikor — első közszereplése alkalmával — lyukas cipőbe bújtatott lába odafagyott a templom márványpadkájához. A mindennapi kenyeret is a gyerekkori nélkülözés értékeltette és becsülte meg vele. 1929-ben, amikor szülőföldje, Kiskunfélegyháza díszpolgárává választották, gyermekkori nyomorúságára emlékezve — régi önmagára, arra a fekete hajú diákgyerekekre, akinek hátán volt a háza és keblén a kenyere —, a megtett utat példátlanul, a nyomorból történt kitörést az Ezerégyéjszaka meséibe illőnek minősítette. A nagy csodát, a gyermekkori nyomor és az országos hírnévre jutás közti hihetetlennek tűnő távolság legyűrését a kiskunfélegyháziak előtt így érzékeltette: „Régen, valamikor mint mezítalás, toprongyos gyereket a városháza kapujából elkergetett Dobos bakter, s most díszpolgárságot nyújtanak felém.” (*Díszpolgárság*)

A legszebb, a legmaradandóbb lelki kincseket is gyermekkora idején rakták a tarsolyába. Édesapja szücsmester volt, aki „színes pamutszálakból varrta ki lelkének álmait rozmaringok és tulipánok képében a bőrből való subákra”, édesanyja pedig kenyérsütőgető asszony, akinek „a hajába már 25 esztendősen beleragadoztak a bikanyálak, amiket a gondpókók fonogatnak”. A kiskunfélegyházi Daru utca szegényes hajlékában nevelte, tanította ez a két ember Móra Ferencet igaz emberiségre, az egyszerű emberek szeretetére. Ezt az ígét ők vésték a gyermeki szív kőtáblájára: „A szeretet az élet.” Múltunk legszebb értékeire is édesapja hívta fel a figyelmét. A demokratikus tartalmú hazaszeretet annak a foltozószücsnek a hatására fogant meg benne, akinek a kérelmét a hivatalokban gyakran utasították el ezzel a kijelentéssel: „Látja Márton, nem kellett volna annyit éltetni Kossuth Lajost.”

Gyermekkori élményvilága formálta Móra egész írói szemléletét, magatartását is. Az apától is anyától kapott szellemi táplálék ihlette és éltette: „A diágyerek haja megfehéredett, de folytatja az apja mesterségét tollal. Tollal hímezi a virágokat, a rozmaringot és a tulipánokat. Az anyám mesterségét is folytatom. Kenyeret sütök a magyar irodalom asztalára.” A falusi szegénység állandó figyelmeztetőként járt a nyomában: „Közülünk való vagy, vérünk vagy, a mi eresztésünk vagy, beszélj

rólunk azoknak, akik közé küldtünk” — hallotta még nyugalma szigetén is a Föld-hözragadt Jánosok kiáltó szavát. Írói értékeit kiskunfélegyházi örökségnek tartotta. 1929-ben így vallott: „Mint író, ettől a várostól kaptam egyéni veretemet, innen származnak írói céljaim. Az alakjaim is hiába szögediek, azok valójában félegyháziak. Az én írásaimban félegyházi nap süt, félegyházi sárgarigó fűtül. Ettől a várostól kaptam a kiskunok nyers, nyakas makacsságát is.” 1933-ban pedig így nyilatkozott: „Engem Félegyháza tett íróvá, a magyar nyelvem is Félegyháza adta, józan világnézetemet is Félegyháza adta, és azonkívül minden benne van Félegyházában, ami nekem kedves...”

Nem csoda, hogy halála előtt is az átvirrasztott éjszakák ablakán gyermekkorra keredzkedett be hozzá; nem csoda, hogy mindvégig megőrzött sok mindent gyermeki önmagából: „Hiába van énnekem most fehér fejem, és hiába van rajtam folttalan ruha, és hiába süt rám... díszes környezet, én mégiscsak... a hajnalban megfoltozott ruhájú Fercsike vagyok...”

Ezek a gyermekkori élmények magyarázzák, hogy olyan gyakran nyúl vissza Móra témáért saját gyermekkorra világába. Elég csak utalnunk a klasszikus példára, a *Kincskereső kisködmön* című regényre. Az első élmények értetik meg azt is, hogy olyan gyakran jeleníti meg Móra a toprongyos, faluszéli gyermekeket. A *Rab ember fia*-ban egyenesen a rongyos gyerekek egész seregét. S mivel Móra gyermekként olyan házban élt, ahol belülről kifelé sütött a nap, a szeretet napja, s őket átmelegítve átáradt a többi szegényre is, innen van, hogy szinte valamennyi egyinges, meztlábás gyermekalakjában mindig jelen van a finomság és a halk szeretet. Az apától kapott 48-as eszmeiségű hazafiság is beleszüremlik gyermekalakjaiba. A *Dióbél királyfi*-ban ennek lelhetjük meg a nyomát.

Móra gyermekszemléletének másik forrása *polgári radikális nézeteiben* található.

Köztudott, hogy Móra az 1900-as évek elejétől egyre erőteljesebben és határozottabban szállt síkra a nép művelté válásáért, s ugyanakkor egyre elítélőbben támadta a dualista Magyarország, majd a Horthy-korszak kultúrfölényről harsogó propagandáját. Móra következetesen, cikkek sokaságában foszlatta szét a kultúrfölény ábrándját. Elsősorban a nincstelenek gyermekeiért érzett felelősségtől indítva osztorozta az urak Magyarországanak egész kultúrpolitikáját, iskoláinak belső világát, nevelési és oktatási munkáját, s e kultúrpolitika ellenében írta tankönyveit, alkotta a gyermekek számára verseit, meséit, történeteit, ifjúsági regényeit.

Ez a radikális szemlélet sajátosan színezi Móra gyermekszemléletét.

Móra *morális értékek* hordozóinak tartotta a szegénység poklában nevelkedett gyermekeket. A hatalmasoknak, a népek felelőtlen vezetőinek felháborító bűneit is gyakran a gyermekek magasrendű erkölcsiségének tükrében mutatta be. A *Másik csaló* című novellájának Pétöre, ez az éhes és toprongyos szegény gyerek az iskolában osztott ingyentejnek csak a jó meleg páráját szívja be csupán, s a tejet minden reggel a kapuban várakozó kishúga szájába tölti. Amikor a tanító úr észreveszi, Pétör már öt nagy csatát nyert meg éhes kis gymra ellen. A megható és megrendítő történet végén közvetlenül megszólal a vádló író: „Ne haragudjatok meg emberek, hogy mikor úgy tele van a világ tökéletes nagy családokkal, én erről a tökéletlen kis csalóról írtam. De látjátok, arra gondoltam, ti is örülni fogtok neki, hogy vannak még olyan családok is, akik nem magukért csalnak, csak magukat csalják meg a testvéreikért.” Ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik az a gyakori Móra-téma is, amikor a gyermeki tragédia mögött felsorakoztatja vádlóan és elítélően az író a bűnösöket. A feltoluló példák közül hadd említsem meg a háborúban apát veszített 6 éves Jánoska sorsát: mostohaapjától csak ütlegetek kap, mostohaestvérei pedig a Tiszába ölik. Az író méltó haragja elsősorban nem is a mostohaapára hullt, hanem a háború okozóira, „a népek pásztorai”-ra, sőt magára az Istenre is, aki — Tóth Árpád versére emlékeztetően — Jánoska kérdőre vonó miértjére csak lesütni tudta a gyermek nagy tragédiája fölött a szemét (*Jánoska mennybemenetele*).

Móra gyermekszemléletét *pedagógiai-pszichológiai nézetei* is alakították.

Móra Ferencet a pedagógia-pszichológia kérdéseivel való foglalkozásra inspirálták rövid ideig tartó tanári tevékenységének élményei, emlékei is. Móra lelkeré „a tanárság... eltörölhetetlen jegyet” nyomott, pedig kevés időt töltött a katedrán. 1901-ben ment Felsőlövőre alapvizsgás tanárnak, de 1902 tavaszán már Szegeden találjuk. A felsőlövői iskolában a tudástól, tanulástól undorodó úri diákokkal, lát-szatra törekvő, pedagógiai atmoszféra nélküli iskolai élettel, pedagógiai elvek nélküli iskolavezetéssel találta szembe magát. Még egyszer került Móra pedagógusként közvetlen kapcsolatba az iskolával akkor, amikor fiatal újságíró korában egy eszten-deig havi tíz koronáért inasiskolában tanítóskodott. Ekkor döbrent rá igazán — az inasok testi-lelki elhagyatottsága mellett — arra, hogy mennyire felesleges, lélek- és

agygyötrő ismeretanyaggal, embertelen fegyelmezési eljárásokkal kínozzák Magyarországon az inasokat.

Ezek a negatív tapasztalatok is arra ösztönözték Mórát, hogy közeledjék a régi iskola ellen frontális támadást indító reformpedagógia híveinek és a Magyar Gyermektanulmányi Társaság tagjainak a tábórához. Közvetlen baráti kapcsolatot tartott a reformpedagógia szellemében született *Új Iskola* megteremtőjével, dr. Domokos Lászlónéval, és részt vett a Magyar Gyermektanulmányi Társaság szegedi szervezeteinek a tevékenységében.

Móra szívvel-lélekkel csatlakozott a Magyar Gyermektanulmányi Társasághoz, helyeselte a régi iskola ellen indított hadüzenetet, és a sajtóban is erős propagandát fejtett ki azért, hogy népszerűvé és köztudottá váljék a Magyar Gyermektanulmányi Társaság szegedi szervezeteinek működése, programja, célkitűzése. Domokos Lászlóné törekvései megvalósításában így sarkallta Móra: „Nem mondhatom ki... , menynyire boldog vagyok, hogy jó remények közt ébren tudja tartani és előbbre vinni az iskola ügyét...” Kevésbé köztudott, hogy Móra Ferenc jelentősen hozzájárult az Új Iskola megteremtéséhez. Akkor, amikor Domokosné arra kérte Mórát, hogy cikket helyezzen el egy Budapesten létesítendő gyermektanulmányi kutatások alapján irányított, új rendszerű iskola, az Új Iskola ügyében, az író ezt válaszolta: „Magam részéről, ha sikeresen járhatok közben valahol, nagy örömöm lesz. A vasárnapot arra szánom, hogy írjak mindenfelé a cikkek ügyében.” Az 1914-től működő Új Iskola tevékenységét is felfokozott érdeklődéssel figyelte Móra. 1916-ban ezeket a méltató sorokat írta a Szegedi Napló-ba: „Még kiváló pedagógusok elméletében is csak a képrombolásig értek el, addig egy bátor és energikus ifjú asszony, Dr. Domokos Lászlóné rendkívüli intelligenciájával, tudásával és meleg szívével a régi iskolának való formális hadüzenet nélkül megvalósította a jövő iskolaideálját: az Új Iskolát, világháborúra itéltetésünk második esztendejében.” Sőt Domokos Lászlóné arra is alkalmasnak tartotta Móra Ferencet, hogy tanácsot kérjen tőle a fáknak, rovaroknak, növényeknek, általában a természettudományos, természetrajzi ismereteknek a gyermekekkel való megkedveltetésére. Az író 1917 nyarának néhány hetét arra kívánta fordítani, hogy a természettudományos ismeretek tanításához szükséges „vezérfonalat” készítsen. „Mindennél nagyobb üdülés lesz nekem is — írta —, annyi év után megint fűkkel, fákkal babrálni egy kicsit, ha kezem, elmém elszokott is már tőlük.” Ha mindehhez hozzávesszük azokat az előadásokat, amelyeket Móra a Magyar Gyermektanulmányi Társaság szegedi ülésein tartott, akkor egyértelműen nyilvánvaló, hogy az író pedagógiai szemléletét erőteljesen alakította a reformpedagógia hatása.

A századforduló idején kibontakozó különböző reformpedagógiai irányzatoknak voltak közös jegyeik.

Móra egyértelműen magáévá tette a korabeli, úgynevezett régi iskola elítéléséről hangoztatott gondolataikat. Az író elvetette a régi iskolát, mert ez kitenyészette azt a Schulmeister-t, aki félelmes magasságban trónol a katedrán, aki képtelen a gyermek lelkére hatni, akit tulajdonképpen nem is érdekel a padban ülő gyermek. Móra a Schulmeisterrel szemben felragyogtatta a maga pedagógusideálját: a gyermekszeretettől, a gyermekmegértéstől, a gyermeki lélekhez való közeledéstől áthátozott nevelők arcát. Elég csak elolvasnunk a *Kedves öreg árnyak* című cikksorozatát, *Kiss József, IV. e. oszt. tan.* című tárcáját, hogy halljuk Móra zengő dicséretét a diák fölé megértő szívvel hajló, értelmes, okos, a szegény tanulót istápoló pedagógusokról.

Móra elvetette a régi iskolát életellenes tananyaga, formális és mechanikus módszeressége, a szegény diákok gúzsba kötő atmoszférája miatt. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1917. április 16-i szegedi ülésén mondott beszédében a régi iskola lélekölő módszerének szemléltetésére azt a gyermeket említette példának, akit az egykori milánóiak a tavaszúnnep örömeire tetőtől talpig bearanyoztak, és úgy vonultatták fel a menetben. A fiúcska estére haldoklott, mert az aranyfesték eltömte pórusait, és a bőre nem lélegezhetett szabadon. A régi iskola megölte a gyermeket az üres verbalizmussal és az agygyötrő memorizálással! Olyan belső világú iskolákat kívánt Móra, amelyekben a nemzeti gondolatnak és az egyetemes emberiség szép eszméinek az őrtüzei lobognak.

A reformpedagógiai gondolkodók nézeteiből elfogadta, helyeselte a gyermek tiszteletét, a gyermeki élet sajátos törvényszerűségeinek megértését sürgető nézeteket, de a gyermek egyéniségévé válását nem azonosította az autonóm fejlődéssel, a spontán önkibontakozással. A reformpedagógiai gondolatok anarchista tendenciáitól elhatárolta magát.

Móra nézeteiben párosult a gyermeki világ tisztelete, megértése a gyermek fejlesztésének, nevelésének szükségességével. A *Betűország negyedik virágos kertje* című olvasókönyvébe belevette ezt az idézetet is: „Mint ahogyan a bimbóban már megvan a rózsa vagy lilium, de még nem a kész színes virág: úgy az ember lelkében

is ott szunnyad a jobb ember.” Azt a nevelési célt, amely felé vezetni kell a gyerekeket, többféle változatban is megfogalmazta, de a legpregnansabban így summázta: „...ki kell díszíteni magunkat nagyjaink képeivel, hogy hősök nyomán haladva értékes életet formáljunk... állítsunk szobrot magunkban a szépnek, jónak és igaznak...”

Ez a modern pedagógiai, pszichológiai szemlélet áthatja Móra művészi gyermek-ábrázolását.

Ez tükröződik a gyermeki természettel kapcsolatos optimizmusában és a gyermek belső érzelmi világának gazdag, sokrétű bemutatásában.

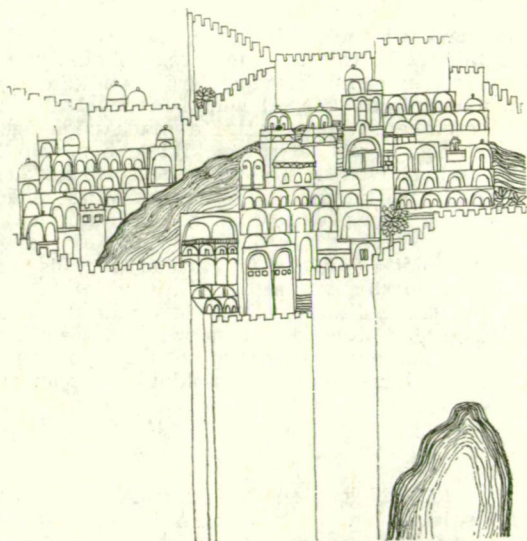
Az a Móra, aki a „Hiszek egy emberben” elvét vallotta, természetesen hitt a gyermek jóságában is. A gyermeki természetnek optimista szemlélete jöllehet nála is rousseau-i ihletettségű, de ki tudta kerülni az ösztönző svájci pedagógiai gondolkodó nézeteinek végletességét, egyoldalúságát. Finom lelkületű, vonzó gyermek Gergő, a *Kincskereső kisködmön* főszereplője, de ahhoz, hogy teljes értékű emberré válhasson, első tanítómestereinek, édesapjának és édesanyjának mennyi ösztönző pozitív, eszméletető hatását kellett önmagában tudatosítania; ahhoz, hogy kiirtsa magából az önzést és a gyermeki féltékenységet, egyszer sírhalom fölött kellett lehajtott fejjel megállnia, máskor lelki és testi szenvedést kellett átélnie.

Móra alapvetően az érzelmek síkján ragadja meg gyermekalakjait. Ezeknek a gyermekeknek az érzelmi világa gazdag, sokrétű és egyéni színezetű. A társadalmi nyomor és az iskola belső világa is érzelmi reakciót vált ki belőlük: némán, de mélyesen tudnak szenvedni.

Móra gyermekeket ábrázoló írásaiban a szatíra sokszor azért olyan éles, mert az a világ, amelyben toprongyos gyermekei mozognak, nem engedi teljessé válni őket: gazdag, benső világuk kibontakozása elé akadályokat gördít.

Móra saját gyermekkori élményeitől, radikális nézeteitől, modern pedagógiai-pszichológiai szemléletétől áthatottan művészete varázsával, megjelenítő erejével igazi, halhatatlan gyermekalakokat teremtett.

HEGEDŰS ANDRÁS

MATKO KATALIN: VÁRFALAK